

10.33537/sobild.16.2.1704518

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 22.05.2025
Kabul edildiği tarih: 24.06.2025

Article Info

Date submitted: 22.05.2025
Date accepted: 24.06.2025

BÜYÜK VERİ YÖNETİMİ VE DİJİTAL KORUMACILIK - TÜRKİYE ÖRNEĞİ-

*BIG DATA MANAGEMENT AND DIGITAL PROTECTIONISM
THE CASE OF TURKEY*

Özlem NALÇAKAN

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yönetim Bilimleri ABD Doktora Öğrencisi,
ozlemnalcakan@gmail.com

Anahtar sözcükler

Büyük Veri; Dijitalleşme; Dijital
Korumacılık; Düzenleyici Devlet

Keywords

Big Data; Digitalization; Digital
Protectionism; Regulatory State

Öz

Dijital çağ, günlük yaşamdan kurumsal süreçlere kadar birçok alanda dönüşüm yaratmaktadır. Bu dönüşümün en önemli unsurlarından biri olan büyük veri, sağlık ve eğitim kayıtlarından e-devlet hizmetlerine, Google aramalarından sosyal medya kullanımına kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. Büyük veri, bireylerin, özel sektörün ve devletlerin doğru şekilde kullanması durumunda, tüketicilerin daha uygun mal ve hizmetlere ulaşmasını, küçük şirketlerin rekabet gücünü artırmasını ve bürokratik süreçlerin iyileştirilmesini sağlamaktadır. Dijitalleşmenin bu denli yaygınlaştığı günümüzde, kamu yönetimi ve politikaları da büyük verinin etkisinden kaçınılmaz şekilde etkilenmektedir.

ABD, Çin ve Rusya gibi ülkeler büyük veri uygulamalarına önemli yatırımlar yaparken, gelişmekte olan ülkeler de küresel rekabetten kopmamak için bu alanda uzun vadeli politikalar üretmektedir. Neoliberal politikaların devletin küçültülmesini hedeflemesine rağmen, bu anlayışın başarısızlığı sonucunda devlet yeniden önemli bir aktör haline gelmiştir. Artık devlet, piyasa ile çatışan değil, onu tamamlayan ve düzenleyen bir konuma gelmiştir.

Bu çalışmada büyük verinin tanımı, kamu yönetimi ve özel sektördeki kullanım alanları ele alınacaktır. Ayrıca, büyük verinin sağladığı avantajların yanı sıra, içerdiği risklerin de düzenleyici devletler tarafından nasıl kontrol edilmeye çalışıldığı incelenecektir. Türkiye özelinde büyük veri konusunda atılan adımlar, hayata geçirilen projeler, çıkarılan mevzuatlar ve kurulan kurumlar değerlendirilecektir. Tüm bu gelişmelerin, dijital korumacılığın bir parçası olduğu kabul edilmektedir. Sonuç olarak, büyük verinin etkin yönetimi, devletlerin ve özel sektörün iş birliği içinde hareket etmesini gerektiren stratejik bir konu haline gelmiştir.

Abstract

The digital age has brought about transformation in many areas, from daily life to corporate processes. One of the most significant elements of this transformation, big data, encompasses a wide range of fields, from healthcare and education records to e-government services, Google searches, and social media usage. If utilized correctly by individuals, the private sector, and governments, big data enables consumers to access more suitable goods and services, enhances the competitiveness of small businesses, and improves bureaucratic processes. Given the widespread impact of digitalization today, public administration and policies are inevitably influenced by big data.

While countries such as the United States, China, and Russia make substantial investments in big data applications, developing nations are also formulating long-term policies in this area to remain competitive in the global economy. Despite neoliberal policies aiming to reduce the size of the state, the failure of this approach has led to the state regaining significance as a key actor. The state has now transitioned into a role that does not conflict with the market but rather complements and regulates it.

This study will examine the definition of big data and its areas of application in both public administration and the private sector. In addition to highlighting the benefits of big data, it will analyze how regulatory states attempt to mitigate its inherent risks. The steps taken in Turkey regarding big data, including implemented projects, enacted regulations, and established institutions, will be assessed. All these developments are considered part of digital protectionism. Ultimately, the effective management of big data has become a strategic issue that requires collaboration between governments and the private sector.

Giriş

Dijital çağ, toplumun hemen her alanında köklü değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Günlük yaşam pratiklerinden kurumsal işleyişlere, mal ve hizmet alımlarından bunların sunum biçimlerine kadar pek çok alanda dijitalleşmenin etkisi hissedilmektedir (Castells, 2010). Bu dönüşümün en kritik bileşenlerinden biri olan büyük veri (big data), bireylerin dijital ortamlarda bıraktığı izler aracılığıyla anlamlı bilgi üretimini mümkün kılmaktadır. Örneğin bir ülkenin sağlık ve eğitim kayıtları, e-devlet uygulamaları, Google aramaları ya da sosyal medya kullanımı gibi kaynaklardan elde edilen veriler, büyük veri kapsamında değerlendirilmektedir (Kitchin, 2014).

Büyük veri; bireyler, özel sektör ve devletler açısından doğru analiz edildiğinde ve stratejik biçimde kullanıldığında çok yönlü faydalar sunmaktadır. Tüketicilerin kendilerine uygun mal ve hizmetlere daha kolay erişebilmesi, küçük ölçekli işletmelerin rekabet ortamında performanslarını artırabilmesi, bürokratik süreçlerin sadeleştirilmesi ve kamu hizmetlerinin etkinliğinin artması gibi alanlarda büyük veri uygulamaları önemli fırsatlar yaratmaktadır (Mayer-Schönberger & Cukier, 2013). Bireylerin günlük adım sayılarının dahi kaydedilebildiği bu dijital çağda, büyük verinin kamu politikalarının oluşturulması ve kamu yönetiminin işleyişi üzerinde etkili olmaması neredeyse imkânsız hâle gelmiştir.

Bu kapsamda, ABD, Çin ve Rusya gibi ülkeler büyük veri teknolojilerine ciddi yatırımlar yapmakta, gelişmekte olan ülkeler ise bu alanı bir kalkınma stratejisi olarak görüp uzun vadeli politika belgeleri hazırlamakta ve yapay zekâ ile entegre veri yönetimi sistemleri geliştirmektedir (OECD, 2019). Türkiye özelinde de benzer bir yönelim görülmekte; kamu yönetimi, büyük veriyi karar alma süreçlerine entegre etmeye yönelik projeler ve yasal düzenlemelerle dijital çağın gereklerine uyum sağlamaya çalışmaktadır.

1980 sonrası dönemde IMF'nin "istikrar" ve Dünya Bankası'nın "uyarlama" önerileri çerçevesinde uygulamaya konulan neoliberal politikalar, devletin küçültülmesini ve piyasaların serbest bırakılmasını hedeflemiştir. Ancak bu yaklaşımların yeterli başarıyı sağlayamaması, piyasa-devlet ilişkilerinde yeni bir döneme geçişi zorunlu kılmıştır (Harvey, 2005). Günümüzde ise piyasa ve devlet arasında mutlak bir karşıtlık değil, bir ortaklık ilişkisi öne çıkmakta; devlet, piyasayı düzenleyen, tamamlayan ve dengeleyen bir aktör olarak yeniden konumlandırılmaktadır (Güzelsarı, 2007:101-107; Rodrik, 2008).

Bu çalışmanın odağını oluşturan büyük veri kavramı, yalnızca teknolojik bir yenilik değil, aynı zamanda dijital egemenlik ve veri korumacılığı gibi konuları da gündeme taşımaktadır. Dolayısıyla, öncelikle büyük veri kavramı tanımlanarak özel sektör ve kamu yönetimi bağlamındaki başlıca kullanım alanları

kapsamlı bir biçimde incelenecektir. Devamında, büyük verinin sağladığı olanakların yanı sıra içerdiği yapısal ve etik riskler analiz edilecek; bu risklerin, piyasa ile iş birliği içinde hareket eden "düzenleyici devlet" anlayışı doğrultusunda nasıl kontrol altına alınmaya çalışıldığı değerlendirilecektir. Türkiye örneği üzerinden ise, büyük veri alanında son yıllarda atılan adımların, geliştirilen stratejik projelerin, yürürlüğe konulan mevzuatın ve oluşturulan kurumsal yapıların, dijital korumacılık politikaları çerçevesinde okunması gerektiği ileri sürülecektir.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması, kavramsal analiz ve belge incelemesi teknikleri kullanılarak yürütülmüştür. Literatür taraması kapsamında büyük veri, dijital dönüşüm ve kamu yönetimi konularında yerli ve yabancı akademik kaynaklar incelenmiş; kavramsal analiz yoluyla büyük veri kavramının kamusal boyutları detaylandırılmıştır. Ayrıca, Türkiye'de büyük veriyle ilgili yürütülen projeler, çıkarılan yasa ve yönetmelikler ile strateji belgeleri içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiş ve dijital korumacılık bağlamında yorumlanmıştır. Bu metodolojik yaklaşım, çalışmanın hem teorik çerçevesini hem de uygulamalı boyutunu sağlam bir zemine oturtmayı amaçlamaktadır.

1. Dijital Korumacılık

Dijital korumacılığı anlamak için önce korumacılığın tanımını yapmak gerekir. Ancak aslında yüzlerce yıldır korumacılığı sınırlandırmak için hazırlanmış ticari anlaşmalar yapılmasına karşın tam bir tanımda anlaşamadığı da görülmektedir. En basit anlamıyla serbest ticaretin karşısı olan korumacılık, "*devletin serbest dış ticarete müdahale ederek yerli üreticiyi korumak için izlediği politika, ithalat üzerine yüksek gümrük koyarak yerli sanayi koruma eğilimidir*" ("Korumacılık", İktisat sözlüğü, web).

Korumacılığın kökeni 15. yy. Merkantilist döneme kadar gitmektedir ve dünya ekonomisinin gelişim sürecinde sanayileşmiş ülkelerin her birinin hikayesinde korumacı politikalar var olmuştur. Üstelik çalışmalar göstermiştir ki çıkan krizler her seferinde ülkelerin yeniden korumacılık politikalarına dönüş yapmalarını tetikleyerek dünya ticaretini etkilemiştir. Günümüzde serbest piyasa söylemi ile küreselleşmede köşe başlarını tutan ülkeler ulusal çıkarları söz konusu olduğunda korumacılığın bayraktarlığını yapmaktadır. Sanayileşmeye çalıştıkları dönemde yerli ekonomilerini korumak ve kritik önemdeki sektörlerini geliştirmek yolunda (belirli sanayilerini inşa edebilmek için gümrük vergileri koymak gibi) yerli firmalara teşvik verme ya da yerli firmalara ayrıcalık tanıma gibi farklı dönemlerde ve farklı biçimlerde önlemler almışlardır. II Dünya Savaşından 70'lere kadar süren serbest ticaret, Bretton Woods sisteminin çöküşüyle yerini, ülkelerin ticaretin serbestleşmesi için GATT sistemini desteklemekle beraber kendi öz dinamiklerini gözetmek amacıyla çeşitli koruma önlemlerini monte ettiği bir sisteme bırakmıştır.

(Eker, 1993:6-8). 80'lerden sonra hâkim olan neoliberal politikalar ise 2008 krizinden sonra yine yerini Merkel'in 2017'de G20 Zirvesinde sarfettiği şu sözlerde ifadesini bulan korumacılık eğilimine terk etmiştir:

“Kim dünyanın sorunlarını tecrit ve korumacılıkla çözeceğine inanıyorsa muazzam yanlışta içindedir. Çağın sorunlarına sadece birlikte doğru cevaplar vermeyi başarabiliriz. Bu, G20 için geçerli olduğu gibi AB için de geçerlidir.” (“Merkel Trump'ı...”, Hürriyet, web).

İçinde bulunduğumuz dönemde resim şudur: Almanya ve Çin gibi ulusal ekonomisi dış ticarete dayalı olan ülkeler serbest ticareti savunurken, ekonomide liberalizmin öncüsü konumunda olan İngiltere ve özellikle son dönemde Çin'e karşı uyguladığı tarife ve kotalarla gündeme gelen Amerika, yükselişe geçen korumacı politikaların temsilciliğini üstlenmiştir.

Dijital korumacılık ise yukarıda kısaca anlatmaya çalıştığımız geleneksel korumacılıktan farklıdır. Çünkü veri ticareti, mal ve hizmet ticaretlerinden farklıdır. Çünkü veri soyuttur, yüksek oranda ticarileşmeye açıktır ve verinin bazı türleri, özellikle büyük veri, işlendiğinde, özellikle devletlerin etkili bir şekilde düzenlemesi gereken, deyim yerindeyse kamu malı haline dönüşmektedir.

2. Büyük Veri Tanımı ve Özellikleri

Kinsey Global Institute'un “Büyük veri, boyutu tipik veri tabanı yazılımı araçlarının yakalama, depolama, yönetme ve analiz etme yeteneğinin ötesinde olan veri kümelerini ifade eder” (McKinsey Global Institute, 2011, web). şeklinde tanımladığı büyük veri aslında, en kestirme anlatımıyla internete bağlı olan bir cihazı kullandığımız her an ürettiğimiz şeydir. Farklı kaynaklardan gelen yüksek hacimli, çeşitli, düzensiz ve hızlı biçimde akan veriler yalnızca depolanmakla kalmamakta; aynı zamanda bu veriler temizlenmekte, analiz edilmekte, görselleştirilmekte ve anlamlandırılarak işlenmektedir. Böylece, veri ekonomik değeri olan bir ürüne dönüştürülmekte ve metalaştırılmaktadır (Mayer-Schönberger & Cukier, 2013, s. 7).

Big Data dergisi editörü Edd Dumbill tarafından “Büyük veri, geleneksel veri tabanı sistemlerinin işleme kapasitesini aşan verilerdir. Veriler çok büyük, çok hızlı hareket ediyor veya veri tabanı mimarilerinin yapılarına uymuyor. Bu verilerden değer elde etmek için ve bu verileri işlemek için alternatif bir yol seçmelisiniz” şeklinde tanımlanan büyük verinin alan yazınında 3V ile 5V arasında değişen açıklamalar doğrultusunda unsurları bulunmaktadır. (Dumbill, 2013:1). Büyük veri ile ilgili olarak kullanılan temel göstergeler; verinin genişliği (volume), hızlı biçimde akışı (velocity), farklı yapılarda olması (variety), doğruluk kontrolüne açık olması (verification) ve ekonomik ya da stratejik bir anlam taşımamasıdır (value).

Hacim (Volume): Bir şirket tarafından toplanan veri miktarını ifade eder. Bu veriler, önemli bilgiler elde etmek için daha fazla kullanılmalıdır. Kuruluşlar, her türden sürekli büyüyen verilerle çalkalanıyor, terabaytlarca hatta petabaytlarca bilgi biriktiriyor. (örneğin, günde 12 terabayt Tweet'i geliştirilmiş ürün duyarlılığı analizine dönüştürmek veya yıllık 350 milyar sayaç okumasını güç tüketimini daha iyi tahmin etmek için dönüştürmek gibi)

Hız (Velocity): Büyük verinin işlenebileceği zamanı ifade eder. Bazı faaliyetler çok önemlidir ve anında müdahale gerektirir, bu nedenle hızlı işlem verimliliği en üst düzeye çıkarır. Dolandırıcılık tespiti gibi zamana duyarlı süreçler için, büyük veri akışları, bilgilerin değerini en üst düzeye çıkarmak için kuruluşlara akarken analiz edilmeli ve kullanılmalıdır. Örneğin, e-ticaret satıcıları sadece sonuçlanan satışlarından değil, müşterilerin her tıklamasından da veri elde edebilmektedir. Hız aracılığıyla elde edilen bu verilerle kişiye özel ek ürünler önerilebilir ve böylece rekabet üstünlüğü sağlanabilir. Akıllı telefon her an insanların yanında olduğundan coğrafik konumlardan da yeni veri elde edilebilmektedir.

Çeşitlilik (Variety): Büyük Verinin içerebileceği veri türünü ifade eder. Bu veriler yapılandırılmış veya yapılandırılmamış olabilir. Büyük veri, metin, sensör verileri, ses, video, tıklama akışları, günlük dosyaları gibi yapılandırılmış ve yapılandırılmamış veriler dahil olmak üzere her tür veriden oluşur.

Doğrulama (Verification): Doğruluk: Bir liderin karar vermek için bilgiye güvenme derecesini ifade eder. Büyük veride doğru korelasyonları bulmak, işin geleceği için çok önemlidir.

Değer (Value): Toplanan verilerin amaçlanan sürece, aktiviteye veya tahmine dayalı analiz / hipoteze getirebileceği katma değer şeklinde tanımlanabilir. Büyük verinin, işlendikten sonra kurumlar için artı değer yaratması zorunludur ve karar verme süreçlerinde anlık doğru kararın alınabilmesi için hazır olması gerekmektedir. Örneğin, sağlık bakanlıkları stratejik kararlarında her ilde, ilçede ilaç, doktor, hastalık verilerini anlık kontrol edebilmelidir. (Hadi vd., 2015:20-21).

McKinsey Global Institute'un 2011 yılında hazırlayıp yayınladığı raporda büyük veri ve yararları konusunda ulaşılan sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Veriler her endüstriye ve iş fonksiyonuna yayılmıştır ve artık emek ve sermayenin yanı sıra önemli bir üretim faktörüdür.
- Büyük veriyi kullanmanın değer yaratabileceği çeşitli yollar vardır. İlk olarak, büyük veri, bilgiyi şeffaf ve çok daha yüksek sıklıkta kullanılabilir hale getirerek önemli değerler ortaya çıkarabilir. İkincisi, kuruluşlar dijital biçimde daha fazla işlem

verisi oluşturup depoladıkça, ürün envanterlerinden salgın hastalıklara kadar her konuda doğru ve detaylı bilgileri bir araya getirebilir ve böylece değişkenlikleri ortaya çıkarabilir ve performansı artırabilirler. Büyük şirketler, daha uzun vadeli, doğru yönetim kararları alabilmek adına ve kontrollü deneyler yapmak üzere (uzay çalışmaları gibi) veri toplama ve analizini kullanırken, küçük şirketler kendi iş kollarında daha kısa vadeli veya anlık tahminlerde bulunabilmek verileri kullanıyor. Üçüncüsü, büyük veri, müşterilerin, giderek daha dar kategorilere bölünmesini ve dolayısıyla kişiye özel ürün veya hizmetlere hızla ulaşabilmelerini sağlar. Dördüncüsü, karmaşık analitik karar verme sürecini önemli oranda sağlamaştırabilir. Son olarak, büyük veri, yeni türlerde ürün ve hizmetlerin geliştirilmesini sağlayabilir

- Büyük verinin kullanımı, küçük ve orta ölçekli firmalar için rekabet ve büyümenin temel bir temeli haline gelecektir. Rekabet gücünün artması ve potansiyel artı değerlerin yakalanması bakımından, tüm şirketler tarafından büyük veri ciddiye alınması gereken bir olgudur. Çoğu sektörde, hem yerleşik rakipler hem de yeni giriş yapanlar, derin ve gerçek zamanlı bilgilerden, yenilik yapmak, rekabet etmek ve değer elde etmek için veriye dayalı stratejilerden yararlanacaktır.
- Büyük veri, üretkenlik artışı sayesinde tüketicilerin de faydasına olan bir araçtır. Satıcıların büyük veriyi doğru kullanmalarıyla tüketiciler kişiselleştirilmiş birçok ürün ve hizmete telefonlarına gelen anlık uyarılar ile birçok mal ve hizmete hızlı ve kolay bir biçimde erişebilmektedir.
- Büyük veriden maksimum düzeyde fayda sağlanabilmesi, çeşitli etik ve hukuki meselelerin kapsamlı biçimde ele alınmasına bağlıdır. Bu bağlamda, veri gizliliği, bilgi güvenliği, fikri mülkiyetin korunması ve sorumluluk paylaşımı gibi konulara ilişkin düzenleyici çerçeveler oluşturulmalıdır. Kuruluşların yalnızca doğru yetenek ve teknolojiyi yerine koyması değil, aynı zamanda büyük verilerin kullanımını optimize etmek için iş akışlarını ve teşvikleri

yapılandırması da gerekir. Verilere erişim kritik öneme sahiptir, şirketler, çoğu zaman üçüncü şahıslardan gelen birden çok veri kaynağından gelen bilgileri giderek daha fazla entegre etmeye ihtiyaç duyacaktır ve bunu sağlamak için teşvikler uygulanmalıdır. (McKinsey Global Institute, 2011, web).

Büyük verinin kullanımının yararları yanı sıra içerdiği birtakım riskler de söz konusudur. Kullanılabileceği tek alan pazarlama olmayan büyük veride, örneğin kullanıcılar sosyal ağlarda etkileşimde bulunurken, e-posta yazarken, kitap alışverişi yaparken veya google'da bazı kavramları ararken, kişisel, sözelimi politik görüşlerini de belli ediyor. Bu noktada Cambridge Analytica skandalı akıllara gelmektedir. Facebook'ta düzenlenen bir kişilik testi uygulamasını yapan kullanıcıların ve onların arkadaşlarının psikografik profilleri derlenerek bu şirkete satılmış, yaklaşık 50 milyon Amerikalının bilgileriyle en çok ikna edilebilecek seçmenler belirlenerek kişiyi hedef alan mesajlarla 2016 seçimlerinde Trump sonucuna katkıda bulunmuştur. (Aksoy ve Türkölmez, 2020:48). Bireylerin akıllı telefonları vasıtasıyla aktardıkları bilgilerin veri olarak aktarıldığı büyük veri şirketlerinin bu veriyi nasıl, ne amaçla kullandıkları büyük verinin etik kullanımı konusunu gündeme getirmektedir. Bireylerin internet ortamındaki söz konusu fiillerinin, özellikle farkındalık düzeyi yeterli olmayan tüketicileri olumsuz etkilemesi ihtimal dahilindedir.

En büyük veri kaynağı olan sosyal medyada içerik üretiminin bizzat kullanıcılar tarafından gerçekleştirilmesi ve üretilen içeriklerin yaygınlaşmasıyla başka kullanıcıların da sosyal medyaya dahil olmaları sonucu iktisatta network etkisi olarak adlandırılan durum gerçekleşmektedir ve artan kullanıcı sayısı ile birlikte büyük veri de artmaktadır. (Stobierski, 2020, web). Bu artış, ücretsiz olarak kullanılan sosyal medyada, içerik üreten kullanıcıların verilerinin reklam verenlere satılmasıyla metalaştırılmasına sebep olur ve sosyal medya şirketleri sattığı bu verilere karşılık elde ettiği kârı, bu artı değerün üreticisine, yani kullanıcıya bölüştürmez. (Miçoğulları, 2018:13). Satılan veri, büyük veriden analiz edilerek oluşturulan işlenmiş veridir.

Forex piyasa değerlendirme sıralaması Nisan 2023 güncellemelerine göre¹ en değerli on üç şirketin yedisi büyük veri şirketleridir. Çin de bu listeye iki büyük dev şirketini sokmuş bulunmaktadır. Dönemin yeni petrolü olarak nitelenen büyük veri ve büyük verinin kontrolünün bu listede bulunan şirketlerde bulunması, daha ötesi internet dendiğinde akla sadece bu şirketlerin gelmesi önemli bir sorun da oluşturmaktadır. (The

¹ 1.Apple 2.Microsoft 3.Saudi Aramco 4. Alphabet (Google Inc.) 5.Amazon 6. Berkshire Hathaway 7.Tesla 8. Meta Platforms Inc (Facebook) 9. Visa Inc. 10. Tencent 11. Johnson&Johnson 12.JP Morgan Chase 13.Alibaba Group (<https://tr.fxssi.com/dunyanin-en-degerli-sirketleri>)

Economist, "The world's most..", 2023, web). Bu durum kartelleşmeye yol açtığı gibi ekonomik rekabeti tehdit eder şekilde denetimsiz büyümelerine de sebep olmuştur.

Bu büyük teknoloji şirketlerinin gerçekleştirdiği birleşme ve satın alma işlemleri incelendiğinde, bu yatırımların genellikle ileri teknolojilere, yaygınlıklarını artıracak altyapı projelerine ve rakip firmaların üstünlüklerini dengeleyebilecek benzer ürün alanlarına yöneldiği görülmektedir. Örneğin Facebook'un WhatsApp ve Instagram gibi platformları bünyesine katması, bu stratejinin açık bir örneğidir. Bu tür şirketler, bir yandan rekabet avantajlarını sürdürmek için stratejik yatırımlar yaparken, diğer yandan yenilikçi girişimleri satın alarak potansiyel rakiplerin pazara girişini engelleme eğilimindedir.

Bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe faaliyet gösteren bu büyük ölçekli şirketler, ellerinde bulundurdukları ekonomik kaynaklar ve patent hakları sayesinde donanım ve yazılım piyasalarında belirleyici bir güç haline gelme kapasitesine sahiptir. Bu durumun önüne geçmek adına Avrupa Birliği (Amerika'nın Sesi, 2019). ve Türkiye (Sputnik News, 2020). gibi yerlerde rekabeti koruma amacıyla dava süreçleri başlatılmış ve çeşitli tazminat kararları alınmıştır.

Bunun yanı sıra, söz konusu teknoloji devlerinin kişisel verilerden oluşan çok büyük veri tabanlarını tekelleştirmesi de önemli bir sorundur. Bu tür veri kümeleri, firmalara haksız rekabet avantajı sağlayabileceği gibi, üçüncü taraflara satılma ihtimali de ciddi etik ve güvenlik endişelerine yol açmaktadır. Bu nedenle hem ulusal düzeyde hem de uluslararası kuruluşlar nezdinde etkili denetim mekanizmaları ve düzenleyici politikaların hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, bireylerin erken yaşlardan itibaren dijital medya okuryazarlığı konusunda eğitilmesi ve toplum genelinde bu alanda farkındalığın artırılması, sürecin etkinliğini güçlendirecek önemli bir destek unsuru olacaktır (Kadıoğlu, 2019, s. 241).

2.1 Kamu Yönetiminde Büyük Veri Kullanımı

Piyasalar büyük veriyi kullanarak rekabet avantajı elde ederken, hükümetler de kamu hizmetlerinin sunumu, karar verme ve politika yapımı süreçlerinde kullanmaktadır. Bu amaçla büyük veri kullanımına yönelik projelere yönelen devletler, özellikle pandemi sürecinde yaşadığımız gibi sağlık verilerinin takibi, eğitim verilerinin kullanılarak eğitim politikalarının belirlenmesi, bölgesel ve yıllık endüstri verileri, yıllık tarım üretimi verileri gibi çeşitlilik arz eden sektörlerde büyük veriyi kullanmaktadır. Maciejewski'ye göre (2017: 122-123), büyük verinin doğru kullanımı kamu sektörünün aşağıdaki sonuçları elde etmesini sağlar:

1. Karar verme doğruluğunda önemli bir artış.
2. Veri analizi ve çıkarımını bilgisayarlaştırma ve otomatikleştirme yoluyla bilgi akışlarının performansında hızlanma.

3. Analitik işlerin ve muhakemenin bir kısmını veya tamamını gerçekleştirmek için insanlardan ziyade bilgi teknolojisinin kullanılması sayesinde, karar verme süreciyle ilgili maliyetlerin önemli ölçüde azaltılması.

Kamu yönetiminde büyük veri kullanımının getirdiği en önemli avantaj, sağlayacağı ekonomik faydalardır. Verimliliğin ve devletlerarası rekabete dayalı avantajın artmasının yanı sıra, yapılacak yatırımlarda oluşabilecek risklerin ve masrafların azaltılması yönünde yüksek öngörü sağlayacağından kayıpların azaltılması bakımından getirisi çok yüksek olacaktır.

Büyük veri yönetiminin kamu yönetimine getireceği bir başka avantaj ise hizmet sunumunun çeşitlenmesi ve hizmet veriminin artması olacaktır. Sağlık, eğitim, ulaştırma, haberleşme, turizm, enerji gibi sektörlerde büyük verinin analizi yoluyla daha iyi uyarlanmış ve hedef odaklı hizmetler ve politikalar oluşturulmasında etkinliğin ve verimliliğin artırılması söz konusudur. Örneğin, pandemi sürecinde eğitime ara verilmesi nedeniyle açılan çevrimiçi derslerden elde edilen veriler doğru analiz edilerek eğitimin kalitesinin artırılması yönünde politikalar geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

Kamu yönetimi için büyük avantajlar sunan büyük veri beraberinde birtakım zorluklar da getirmektedir. Hükümetlerin yatırım yapma aşamasında büyük bir maliyet yüklenmeyi göze almalarını gerektirmesinin yanında büyük veri, niteliği gereği depolanması ve analiz edilmesi aşamalarında önemli altyapı ve donanımlı insan kaynağına gereksinim duymaktadır. Verilerin güvenliğinin sağlanması, kurumlar arasında verinin entegre biçimde paylaşılmasının sağlanması yönünde de aşılması gereken sorunlar, ulusal düzeyde ve kurumlar düzeyinde plan ve programlar geliştirmelerini gerektirmektedir (Köseoğlu, 2017: 2236).

2.2. Devletler, Büyük Veri ve Dijital Korumacılık

İlk araştırmalar, internetin devleti güçsüz kıldığı dijital çağda, devletin rolünün azalacağını öngörüyordu. İnternetin tehditleri, devletin dört tarihsel işlevini zayıflatmaya odaklanmaktadır; ulusal güvenliği sağlamak, ekonomik faaliyetleri düzenlemek, ahlaki ve kültürel değerleri korumak ve uluslararası işbirliğine katılmak. Bir başka yaygın inanış da, internetin otoriter rejimleri yıkacağı, çünkü devletin kontrolünü kırıp vatandaşlara doğrudan demokrasi getirebileceği yönündedir. (Lu, 2018:112-113).

2000 yılında internet, yatırım yapmak ve yenilikçi fikirler geliştirmek isteyen herkese fırsatlar sunan açık bir alan gibi görüldüğünden, kötüye kullanımı önlemek için kurallar konması yerine, çoğunlukla hizmetlerin büyümesini ve genişlemesini kolaylaştırmak için büyük

alt yapı yatırımlarına sebep olmuştur. Ancak 20 yıl sonra durum daha karmaşık hale gelmiştir. Geleneksel medyayı ulusal devletler kendi sınırları içerisinde yasal düzenlemeler yoluyla kontrol altında tutabildikleri halde kullanıcılar tarafından yüklenen içerikleri önceden kontrol etmek çevrimiçi platformlar için söz konusu değildir. Bu durum devletleri de bir ikileme sürüklemiş, bir yandan özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, küresel ekonominin dışında kalmamak için artık bir kalkınma meselesi haline geldiğini söyleyebileceğimiz büyük veri ve yapay zeka uygulamalarını benimsemeye başlamışlar ve bu alanda uzun vadeli politikalar geliştirmişler, diğer yandan da bilgi ve iletişim teknolojilerinin klasik sınırları aşmasına ulusal güvenliklerini koruma, manipülasyonları engelleme (Cambridge Analytica skandalında olduğu gibi), rekabet ortamını koruma ve tekelleşmeyi engelleme, mahremiyet ihlallerini engelleme (Kişisel Verilerin Korunması Kanunu), fikri mülkiyet haklarının ihlallerini engelleme (bazı ülkelerde Sci-hub ve Libgen'e erişim yasağı uygulanması) ya da "yerli ve milli" teknolojik şirketlerin gelişmesi ve bu yolla dışarıya bağımlılığı azaltma şeklinde sıralayabileceğimiz tepkiler vererek dijital korumacılık tedbirleri almaya başlamışlardır. (Aaronson, 2018: 23).

Dijital korumacılık politikalarını en katı biçimde uygulayan ülkelerin başında Çin Halk Cumhuriyeti gelmektedir. Çin'de günümüzde Facebook, Twitter, Google, YouTube, Wikipedia ve Blogspot gibi birçok uluslararası dijital platforma erişim engellenmiştir. Bu platformların yerine, yerli ve devlet destekli alternatifler geliştirilmiştir. Örneğin, Facebook'un yerini Renren, Twitter'ın yerini Sina Weibo, YouTube'un yerini Youku, Amazon'un yerini Alibaba ve Google'ın yerini Baidu almıştır (Yalçıntaş, 2020, s. 522). Bu yasaklamaların en önemli sebebi hiç şüphesiz pazar payıdır. Çin, sosyal ağların sahip olacağı pazarı Facebook, Google gibi dev şirketlere bırakmamak için kendi sosyal ağlarını kurarak halka sunmuş ve bu şirketlerin ülkede kullanımını yasaklamıştır. Bu yasağın bir başka sebebi de bu ağların serverlarının yurtdışında bulunmasıdır. Çin bu platformların yasa dışı paylaşımlara da olanak sağladığını, yasalarına uymayan yayınlar söz konusu olduğunda serverların ülkede bulunmaması nedeniyle içeriğin kaldırılması yönünde müdahalede bulunamayacağını ileri sürmektedir. Bu nedenle kendi sosyal ağlarını kuran Çin, bir yandan da bu ağları sürekli gözetim altında tutmaktadır. "Great Firewall of China" adı verilen koruma duvarı vasıtası ile kendisine tehdit olarak gördüğü birçok sosyal medya sitesine, web sayfasına ve arama motorlarına erişimi engellemektedir. (Yüksel ve Yalçıntaş, 2020: 81-82).

Bunu yalnızca Çin yapmamaktadır. Örneğin Hindistan, ulusal güvenlik gerekçesiyle Çin tarafından geliştirilen WeChat, Weibo ve Tiktok gibi uygulamaların kullanılmasını yasaklamıştır. Trump da 2020 yılı içerisinde popüler video uygulaması Tiktok'un ABD için ulusal güvenlik tehdidi oluşturduğu, Amerikalı

kullanıcıların verilerini Pekin'e verebileceği iddiasıyla yasaklamayı denemiştir.

Avrupa bölgesinde dijital korumacılığa yönelik düzenleyici adımlar incelendiğinde, Avrupa Parlamentosu'nun ilk olarak 95/46/EC sayılı Avrupa Birliği Direktifi'ni, devamında ise Genel Veri Koruma Tüzüğü'nü (GDPR) kabul ettiği görülmektedir. Bu düzenlemeler, bireylerin kişisel verilerinin korunmasını hedefleyen temel mevzuat çerçevesini oluşturmuştur. Buna ek olarak, Avrupa Birliği 16 Kasım 2022 tarihinde yürürlüğe giren Dijital Hizmetler Yasası (Digital Services Act-DSA) ve 2 Mayıs 2023 tarihinde yürürlüğe giren Dijital Piyasalar Yasasını (Digital Markets Act-DMA) kabul ederek dijital platformlara ilişkin düzenleyici çerçeveyi genişletmiştir.

DSA, Avrupa Birliği'nin daha önce yürürlükte olan e-ticaret düzenlemelerini güncelleyerek, çevrimiçi hizmet sağlayıcıların da klasik işletmelerle aynı yasal yükümlülüklere tabi olmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, dijital platformların yasa dışı içeriklerle ilgili hangi önlemleri aldıklarını ve bu adımların gerekçelerini raporlamaları beklenmektedir. Ayrıca, kullanıcıların şikâyetlerini iletebilecekleri mekanizmalar oluşturulması da zorunlu kılınmıştır (European Commission, DSA, web).

Öte yandan, DMA özellikle büyük teknoloji firmalarını hedef almakta ve dijital pazarda rekabetin adil bir şekilde sürdürülmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Amazon, Apple ve Google gibi dev teknoloji şirketlerinin, kendi ürün ve hizmetlerini öneri algoritmalarında öne çıkarmalarının önüne geçilmesi bu düzenlemenin temel hedefleri arasında yer almaktadır (European Commission, DMA, web).

3. Türkiye'de Büyük Veri Yönetimi ve Dijital Korumacılık Önlemleri

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'de büyük veri yönetimi, büyük verinin kullanımına yönelik alınan kararlar, kalkınma ve eylem planları gibi politika belgeleri ve yürürlüğe konan yasal mevzuat çerçevesinde değerlendirilecektir. Ancak bu, giriş bölümünde de belirtildiği gibi bu alanda oyun kurucu olmayan, ancak piyasayla iş birliği içinde bulunan düzenleyici bir devlet olarak Türkiye'nin, büyük veri konusunda politika belgeleriyle hazırlığını yaptığı projeler, çıkardığı mevzuatlar ve kurduğu kurumların her birinin birer dijital korumacılık anlamına gelen önlemler olduğu ön kabulüyle yapılacaktır.

Ancak bu müdahalelerin yalnızca dijital egemenlik ya da ekonomik çıkarların korunması amacıyla sınırlı olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye'de büyük veri alanındaki düzenlemeler, aynı zamanda siber güvenlik risklerini bertaraf etme, kamu düzenini sağlama, tüketici haklarını koruma ve veri temelli kamu hizmetlerinin kalitesini artırma gibi farklı saiklerle de temellendirilmektedir.

Çin, dijital politikalarını güçlü bir dijital egemenlik ve siber güvenlik paradigması çerçevesinde yapılandırmaktadır. 2021 yılında yürürlüğe giren Kişisel Bilgileri Koruma Kanunu (PIPL) ve Veri Güvenliği Yasası (DSL) ile Çin, veri yerelleştirmesi ve devlet erişimini ön plana çıkarmış ve bu sayede ulusal güvenliği korumayı amaçlamıştır (PIPL, 2021, web; DSL, 2021, web). Bu model Ar-Ge, yenilikçilik ve siyasi kontrol açısından merkezîyetçi bir dijital korumacılığı yansıtmaktadır.

Avrupa Birliği, GDPR ile bireysel mahremiyetin korunmasını esas alırken; DSA ve DMA ile platformların şeffaflık ve rekabet hukuku ekseninde denetlenmesini sağlamaktadır (GDPR, 2016, web; DSA, 2022, web; DMA, 2022, web). Bu yaklaşım, kullanıcı hakları, veri güvenliği ve tüketici korumasını bir arada ele alan hak temelli ve rekabet odaklı bir dijital yönetim modelidir (Micklitz, 2025).

Hindistan ise 2023 yılında yürürlüğe giren Dijital Kişisel Veri Koruma Yasası (DPDP) ile veri işleyenleri düzenleyici çerçeve içine alırken, aynı zamanda ulusal siber savunma ve kamu düzenini korumaya yönelik hükümler eklemiştir. Yasa, bireylerin rızasına dayalı veri koruması sağlarken, devletin veriye erişimi ve veri kaynaklı siber tehditlerle mücadeleyi de içermektedir (DPDP, 2023, web; Ulusal Siber Güvenlik Politikası, 2013, web).

Bu üç modelle karşılaştırıldığında Türkiye'nin yaklaşımı, daha çok hibrit bir model özelliği taşımaktadır: Çin kadar sıkı denetim ve yerelleştirme içermezken, AB kadar güçlü bireysel haklara ve rekabete odaklanmış bir yaklaşım da sergilememektedir. Türkiye'nin politikaları; yerel siber güvenlik, kamu düzeninin korunması ve tüketici haklarının desteklenmesi gibi farklı motivasyonları bir arada içermekte; ancak bu hedefler henüz net bir şekilde dengelenmemiş ve şeffaflıktan uzak bir yapı sergilemektedir.

3.1. Politika Belgeleri

2023 yılı sonu itibarıyla yaklaşık 93,3 milyon internet abonesi bulunan (2023 BTK Faaliyet Raporu, web) Türkiye'de, 1993 yılında Dünya Bankasıyla hükümetin birlikte hazırladığı "Türkiye Enformatik Sistemler ve Ekonomik Modernleşme Raporu" ile Türkiye'ye biçilen rol, bilgi ve iletişim teknolojilerinin üreticisi değil kullanıcısı olmak yönündedir. (Törenli, 2005: 23)

Sekizinci Kalkınma Planı'nda, bir önceki plan döneminde yapılan Ar-Ge harcamalarında ve araştırmacı sayısında istenen artışın sağlanamadığı ve Ar-Ge çalışmalarından edinilen bilginin ürüne dönüştürülmesinde gerekli sermayenin sağlanamadığı belirtilerek, bu doğrultuda, bilim, teknoloji ve sanayi politikalarının Ar-Ge politikalarıyla bütüncül ve eşgüdümlü bir yapıya kavuşturulması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bu planda, bilgi ve iletişim teknolojileri sektörünün stratejik sektörlerden biri olacağı ve bu

sektörün rekabet gücünün artırılmasına öncelik verileceği belirtilmiştir. Ek olarak yazılımın da stratejik bir alan olarak belirleneceği ve teşvik mekanizmasının işletileceği belirtilmiştir. (VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sekizinci Bölüm, s.129, web)

Türkiye'de büyük veri kavramı, ilk kez Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) çerçevesinde yer almıştır. Bu plan kapsamında, "Açık kaynak kodlu yazılımlar, büyük veri, bulut bilişim, yeşil bilişim, mobil platformlar ve nesnelerin interneti gibi teknolojiler değerlendirilerek kamu hizmetleri için uygun çözümler geliştirilecektir" ifadesiyle büyük veri resmi politika belgelerinde kendine yer bulmuştur.

Onuncu Kalkınma Planı incelendiğinde, öncelikle e-devlet alanında kapsamlı politika ve hedefler ortaya konduğu; ayrıca büyük veri ile ilgili çeşitli önerilerin de yer aldığı görülmektedir. "Katma değerli yeni ürün hizmet sunumuna katkı sağlamak üzere kamu sektörünün elinde bulunan" bilgilerin paylaşımının önem arz ettiği belirtilerek açık veri konusuna atıfta bulunulmuş, Bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe, rekabet öncesi Ar-Ge faaliyetlerini teşvik etmeye ve araştırma altyapılarını güçlendirmeye yönelik hedefler konulmuş olsa da aynı zamanda nitelikli insan kaynağı eksikliğinin önemli bir sorun olarak devam ettiği vurgulanmıştır (Onuncu Kalkınma Planı, 2013, s. 96).

2016 yılında Onuncu Kalkınma Planı doğrultusunda hazırlanmış olan Ulusal E-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı (2016-2019), büyük veri alanına ilişkin doğrudan politika ve hedefleri içermesi açısından kayda değer bir politika belgesi niteliğindedir. Eylem Planında dört adet stratejik amaç, "e-Devlet ekosisteminin etkinliğinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, altyapı ve idari hizmetlere yönelik ortak sistemlerin hayata geçirilmesi, kamu hizmetlerinde e-dönüşümün sağlanması, kullanım, katılım ve şeffaflığın artırılması" belirlenmiştir. Bu amaçlara yönelik, "Kamuda Büyük Veri ve Nesnelerin İnterneti Politikalarının Geliştirilmesi ve Yaygınlaştırılması" konusu yeni tanımlanan hedef/eylem/projelerden biri olarak adı olarak Plana girmiştir. (2016-2019 Ulusal E-Devlet Stratejisi Eylem Planı, 2016: 29)

2015-2018 dönemini kapsayan İkinci Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı'nda, OECD'nin büyük veriyi yenilikçilik ve büyümenin yeni kaynaklarından biri olarak tanımladığı vurgulanmıştır. "Türkiye'de de büyük veri alanında çalışmalara başlanmış olmakla beraber, hayata geçen büyük veri uygulama örneklerinin sınırlı olduğu, haberleşme, perakende, bankacılık gibi müşteri davranışlarının yakından takip edildiği alanlarda faaliyet gösteren şirketlerin veri analizi çalışmaları yaptığı, kamu kurumlarında ise vergi, sosyal güvenlik, emniyet gibi bazı alanlarda büyük miktardaki veriler üzerinde çeşitli analizler yaparak verimliliği artırmak, kayıp-kaçak oranlarını düşürmek ve hizmet kalitesini yükseltmek için çalışmalara başlandı" belirtilmiştir. Madde 288'de,

“büyük verinin ekonomik değere dönüşmesinin sağlanacağı, bu amaçla sosyal güvenlik, sağlık, vergi, güvenlik, istatistik gibi alanlar başta olmak üzere kamuda büyük veri uygulamaları geliştirileceği”, Ayrıca, M2M (makineden makineye) teknolojisinin kullanımına dayalı yenilikçi uygulamaların desteklenmesi amacıyla gerekli önlemlerin alınacağı ifade edilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2015). Eylem Planında yer verilen 49 no’lu “Kamuda Büyük Veri Pilot Uygulaması Gerçekleştirilmesi” eyleminin gerekçesinde, “SGK’nın, toplamış olduğu büyük miktardaki yapılandırılmış ve yapılandırılmamış veriler üzerinde çeşitli analizler yaparak verimliliği artırmak, kayıp-kaçak oranlarını düşürmek ve hizmet kalitesini yükseltmek için büyük veri konusunda çalışmalara başlamış olduğu ve büyük veri uygulamalarının kamu kurum ve kuruluşlarına sağlayacağı faydanın daha iyi anlaşılabilmesi ve bu uygulamaların ülkemizde yaygınlaşması aşamasında ihtiyaç duyulacak bilgi, tecrübe ve verinin sağlanması amacıyla, içinde kamu kurum ve kuruluşlarının yer aldığı bir pilot çalışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmakta olduğu” vurgulanmıştır.

18.07.2019’ da onaylanan 11. Kalkınma Planının 32. Maddesi alınacak korumacı pozisyonu haber verir niteliktedir: “*Büyük teknoloji firmalarına sahip ülkeler, dijital verilerin sınır aşan transferlerinin kolaylaştırılmasını isterken, diğer ülkeler bu transferlere izin vermemekte veya belirli hukuki ve teknik tedbirlerin alınmasını şart koşmaktadır. Mahremiyet koruması ve sınır aşan veri transferleri konusunda daha sıkı düzenlemelerin gündeme gelmesi beklenmektedir.*” Milli teknoloji hamlesinin gerçekleştirilmesi yönünde yapay zekâ, büyük veri, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik, siber güvenlik gibi teknolojilere ilişkin gelişme planlanmış, yol haritalarının hazırlanacağı ve gerekli altyapının ve insan kaynağının yetiştirilmesine ve toplumun da yöneliminin bu alanlara odaklanmasının sağlanacağına dikkat çekilmiştir. (Onbirinci Kalkınma Planı, 2019:79)

Türkiye’nin 12. Kalkınma Planı, dijital dönüşüm süreçlerini hızlandırmak ve küresel rekabet gücünü artırmak amacıyla yapay zekâ, büyük veri ve dijital korumacılık konularına kapsamlı bir şekilde yer vermektedir. Bu bağlamda, Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (2021-2025) ve güncellenmiş Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2024-2025 Eylem Planı, temel politika belgeleri olarak öne çıkmaktadır.

Strateji kapsamında, yapay zekâ ekosisteminin güçlendirilmesi amacıyla nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi, araştırma ve girişimcilik faaliyetlerinin teşvik edilmesi, büyük veri yönetiminin etkinleştirilmesi, yapay zekâ farkındalığının artırılması, uluslararası iş birliklerinin geliştirilmesi ve etik-ilkeler çerçevesinde düzenleyici çerçevenin oluşturulması gibi temel hedefler belirlenmiştir.

Özellikle, 2024-2025 Eylem Planı, Türkçe büyük dil modellerinin geliştirilmesi, üretken yapay zekâ teknolojilerinin teşvik edilmesi, yüksek başarımlı hesaplama altyapılarının güçlendirilmesi, yapay zekâ odaklı Ar-Ge ve girişim ekosisteminin desteklenmesi gibi somut adımları içermektedir. Dijital korumacılık bağlamında, veri güvenliği ve yerli yapay zekâ çözümlerinin geliştirilmesi önemli bir politika alanı olarak öne çıkmaktadır. (Onikinci Kalkınma Planı, 2019:79)

Politika belgeleriyle büyük veri kullanımını düzenleyen devlet, bu yönde geliştirilecek politikaları ve projeleri koordine edecek kurum olarak da Dijital Dönüşüm Ofisi’ni belirlemiştir. (Tamer, Övgün, 2020:776) Büyük veri konusu, doğrudan Cumhurbaşkanına bağlı olarak, ilgili alana dönük politikaların belirlenmesinde öneri hazırlama ve planlama yapıları şeklinde tanımlanan Ofis düzeyinde konunun ele alınması, çalışmanın giriş kısmında belirtilen düzenleyici devlet anlayışının bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Buradaki amaç, farklı kurumlar bünyesinde ayrı ayrı yürütülen dijital dönüşüm, büyük veri ve yapay zekâ çalışmalarını tek bir yapı altında toplayarak merkezi bir koordinasyon sağlamaktır. (Okuyucu, 2020:55) Ana politikalarından biri olarak büyük veri kullanımını belirleyen Dijital Dönüşüm Ofisi, organizasyon yapısında Büyük Veri ve Yapay Zekâ Uygulamaları Dairesi Başkanlığına da yer vermiştir. Dijital Dönüşüm Ofisinin öncelikli olarak kurumlar arası işbirliğini güçlendirmek ve kamu sektöründe büyük veri temelli etkili karar alma mekanizmalarının oluşturulmasını sağlamak amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarının kullandığı tüm uygulama, platform ve altyapı katmanlarındaki verilere ilişkin tanımlama ve standartların yer aldığı kamu veri sözlüğü oluşturma projesini (Ulusal Veri Sözlüğü) ve Kamu verisinin mahremiyet ilkeleri çerçevesinde şeffaflık, hesap verebilirlik ve katma değerli yeni hizmetlerin üretimine imkan sağlayarak paylaşımı amacıyla Açık Veri Portalı çalışmalarını başlatmış olması bir yandan büyük veri uygulamalarının kamuda yaygın olarak benimsenmesi yönünde değerlendirilebilirken, diğer yandan çalışmanın devamında çıkarılan mevzuatla dijital korumacılık anlayışına geçildiği görülmektedir (Dijital Dönüşüm Ofisi, Projeler, web).

3.2. Mevzuat Düzenlemeleri

Nisan 2016 tarihinde, 95/46/EC sayılı AB Direktifi’ne dayanan Kişisel Veri Koruma Yasası kabul edilmiştir. KVKK’da kişisel verilerin ve kişisel verilerin işlenmesi konusu detaylı ele alınmış, kişisel verilerin korunmasının, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesinde yer alan “Özel ve Aile Hayatına Saygı” hükmü bağlamında “mahremiyet hakkı”nın doğrultusunda bireylerin kendisi hakkındaki bilgilerin kontrolünü elinde tutması, rızası dışında açıklanamaması ve kişiye ait bilgilerin yayılmaması şeklinde geniş yorumlanabileceği, dolayısıyla kişisel veri ihlalinin doğrudan hak ihlali yaratan bir aykırılık olarak kabul edilmiştir.

Zaman içinde Türkiye Veri Koruma Kanunu'nda (KVKK) yapılan değişiklikler, Kanunun GDPR'la daha fazla uyumlu hale gelmesini amaçlamıştır. Bu arada Dijital hizmet vergisi ile ilgili yasal düzenleme de yapılmış, 5 Aralık 2019 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 7194 sayılı Dijital Hizmet Vergisi ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun çıkarılmıştır.

Türkiye gündeminde "Sosyal Medya Yasası" adıyla yer alan 7253 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 2007 yılında çıkarılmış olan 5651 sayılı Kanunda değişiklikler yapılmıştır. İlk önce kişilik haklarını hassas bir şekilde koruduğu izlenimine kapılmanın mümkün olduğu bu düzenlemede, internet ortamındaki bir yayının kişilik haklarını ihlal etmesi halinde uygulanacak yaptırımlar detaylı bir şekilde belirtilmektedir. Bu karar, hangi arama motorlarına bildirim yapılacağını da içerdiğinden, kişilik hakları yönünden geniş bir çerçevede unutulma hakkı imkânı sunabilir. Dolayısıyla kişilik haklarının korunması yönünde gösterilen hassasiyetin, şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde, kişileri koruma altına alma amaçlı olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu yasa ile öncelikli olarak, Türkiye'de günlük erişim sayısı bir milyondan fazla olan yurt dışı kaynaklı sosyal ağ platformlarının Türkiye'de temsilci atamaları zorunlu hale getirilmiştir. Temel amacın bu sosyal ağ platformlarının vergilendirilmesinde çifte vergileme sorununun aşılması olduğu söylenebilir. Temsilcinin belirlenmemesi durumunda, aşamalı bir ceza sistemi getirilmiş ve bu mevzuatın uygulanması ve takibi görevi de Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK)'na verilmiştir. Yeni yasa kapsamında, sosyal ağ sağlayıcılarının kendilerine iletilen içerik çıkarma veya erişim engelleme kararlarını uygulamakla yükümlü olmalarının yanı sıra, bu kararlarla ilgili bilgileri içeren raporları her altı ayda bir Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'na (BTK) sunmaları da zorunlu kılınmıştır. Bu istatistiklerin ne amaçla talep edildiği ve kullanılacağı anlaşılmadığı gibi bu verilerin kimlerle paylaşılacağı, kamuya açık olup olmayacağı da bilinmemektedir. Bu durum, dijital ortamda şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin tam anlamıyla uygulanmadığını göstermektedir.

Türkiye'deki yasal ve politik düzenlemeler, görünürde çok boyutlu dijital koruma amaçları taşısa da uygulamada ifade özgürlüğünün daralması, rekabetin zayıflaması ve yabancı yatırımcıların çekinceleri gibi önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu düzenlemelerin hem amaçları hem de pratikteki etkileri arasında oluşan gerilimlerin daha sistematik

biçimde izlenmesi, gelecekteki politika tasarımlarının hem demokratik hem de ekonomik açıdan daha dengeli olmasına katkı sunabilir.

Sonuç

Türkiye'de dijital korumacılık politikaları, farklı yasa ve strateji belgeleri aracılığıyla hayata geçirilmiş; bu düzenlemeler hem ekonomik hem güvenlik hem de kültürel/ideolojik yönlerden çeşitli işlevler üstlenmiştir. 2020 yılında yürürlüğe giren 7253 sayılı Sosyal Medya Yasası, platformlara Türkiye'de temsilci bulundurma zorunluluğu getirmiş, içeriğin çıkarılması ve erişim engellenmesi kararlarına uyulmaması durumunda ise bant daraltılması ve reklam kısıtlaması gibi yaptırımlar öngörmüştür. Bu yasa, bir yandan ulusal güvenlik ve kamu düzeni gerekçeleriyle güvenlik temelli dijital korumacılık anlamına gelirken; diğer yandan, özellikle ifade özgürlüğü ve dijital haklar alanında ciddi sınırlamalar getirdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Freedom House, 2023). Nitekim bu yasa sonrası Twitter (X) ve Meta gibi firmaların Türkiye'deki içerik politikalarında yerelleşme eğilimi artmış; bu durum bazı içeriklerin sansürlenmesiyle sonuçlanmıştır²

Benzer şekilde, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK), kullanıcı verilerinin işlenmesine dair çerçeve belirleyerek hem tüketici haklarını koruma hem de veri yerelleştirme hedefleriyle uyumlu biçimde, ekonomik dijital korumacılık unsurları taşımaktadır. Ancak AB'nin GDPR düzenlemesiyle karşılaştırıldığında KVKK'nın uygulama gücü sınırlı kalmakta, bireyin rızası ile devletin ve şirketlerin veri üzerindeki pratik kontrolü arasında asimetrik bir yapı oluşmaktadır. Bu durum, Türkiye'ye yatırım yapmak isteyen yabancı teknoloji firmalarının hukuki belirsizlik, şeffaflık eksikliği ve öngörülemez regülasyon riskleri gibi gerekçelerle temkinli yaklaşmasına yol açmaktadır.

Ayrıca, Bilgi Toplumu Stratejileri, Kalkınma Planları ve Dijital Türkiye Yol Haritası gibi politika belgelerinde, büyük veri, bulut bilişim ve yapay zekâ gibi alanlarda yerli teknolojilerin teşvik edilmesi, veri üretiminde dışa bağımlılığın azaltılması ve ulusal dijital kapasitenin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu da Türkiye'nin ekonomik bağımsızlık motivasyonlu bir dijital korumacılık geliştirmeye çalıştığını ortaya koyar. Ancak bu hedeflerin ne ölçüde gerçekleştiğine dair veriler sınırlıdır; örneğin TÜBİTAK ve BTK raporlarında yer alan teknoloji geliştirme verilerinin çoğu nitel analiz içermemekte, çıktılar üzerinden bir etki değerlendirmesi yapılmasına olanak vermemektedir.

Sosyal medyanın yapısal özellikleri, bu alanın düzenlenmesine yönelik çabaların karşısına sürekli olarak yeni alternatifler çıkarabilen, dirençli bir dijital ortam üretmektedir. Türkiye'de 2007 yılında yürürlüğe

² İçerik engellemeleri için Engelliweb Raporları okunabilir. <https://ifade.org.tr/yayinlar/rapor-kitap-calismalari/>

giren ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda çeşitli kez güncellenen 5651 sayılı yasa, internet yayıncılığını hukuki çerçeveye oturtmayı hedeflese de yerli ve yabancı pek çok kuruluş tarafından ifade özgürlüğünü sınırlandırdığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Benzer şekilde, 7253 sayılı kanun da kamuoyunda sansürle ilişkilendirilmiş, dijital alanda özgürlüklerin daraltılacağına dair endişeleri beraberinde getirmiştir. Nitekim Freedom House'un 2023 raporuna göre Türkiye, 100 üzerinden 32 puanla "özgür olmayan ülkeler" kategorisinde yer almakta; bu da söz konusu toplumsal kaygıların temelsiz olmadığını ortaya koymaktadır (Freedom House, 2023).

Bununla birlikte, dijital mecraların ekonomik ve siyasal etkisi göz önünde bulundurulduğunda, devletlerin bu alanları düzenleme zorunluluğu giderek daha görünür hâle gelmektedir. Büyük veri tabanlı dijital ekonomi, bugün itibarıyla az sayıda çok uluslu teknoloji şirketi tarafından denetlenen, büyük ölçüde merkezsiz ve denetime kapalı bir yapı sergilemektedir. Bu şirketler, bireysel verileri ticarileştirirken, verinin üretildiği ülkelere vergi ödememekte ve bu ülkelerin hukuk düzenleriyle uyumlu hareket etmemektedir. Dahası, kullanıcıya ait veriler üzerinden üretilen katma değer büyük kısmı, ulusal ekonomilerin dışına çıkmakta ve veri sömürsü olarak nitelenebilecek bir yapıyı pekiştirmektedir. Bu küresel dengesizlik, yalnızca Türkiye'yi değil, Avrupa Birliği, Çin ve Rusya gibi çeşitli aktörleri de dijital alanda regülasyon üretmeye sevk etmiştir. Her biri kendi egemenlik anlayışları çerçevesinde dijital piyasaya müdahale eden hukuki ve teknolojik mekanizmalar geliştirmektedir.

Türkiye'nin dijitalleşme süreci ve büyük veri politikaları da bu küresel eğilimler içinde şekillenmektedir. Ancak, demokratik normlar çerçevesinde değerlendirildiğinde, dijital düzenlemeler yalnızca teknik altyapı kurmak ya da kullanıcı davranışlarını denetlemekle sınırlı kalmamalıdır. Hükümetlerin internet ve veri politikalarını oluştururken etik ilkelere, şeffaflığa, hesap verebilirliğe ve katılımcılığa dayalı bir yönetim anlayışını benimsemeleri gerekmektedir. Bu kapsamda; bireylerin mahremiyetini esas alan etik standartların belirlenmesi, toplanan verilerin kim tarafından ve ne amaçla kullanıldığının şeffaf biçimde ilan edilmesi hem özel sektör hem kamu kurumlarının hesap verebilirliğinin güçlendirilmesi ve düzenlemelerin oluşturulma sürecine akademik çevrelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve yurttaşların etkin katılımının sağlanması gereklidir. Tüm bu ilkelerin hayata geçirilmesi ise ancak hukukun üstünlüğüne bağlı, demokratik denetimi önceleyen bir dijital yönetim modeli ile mümkün olacaktır. Bu yönüyle Türkiye'nin dijital dönüşüm çabaları, yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda hukuki, etik ve toplumsal boyutlarıyla yeniden düşünülmelidir.

Bu çalışma, Türkiye'nin büyük veri ve dijital düzenlemelere yönelik yaklaşımını küresel modellerle karşılaştırmalı biçimde ele alarak, ülkenin hibrit karakterini ortaya koymayı amaçlamıştır. Ancak bu analiz, daha geniş ve derinlemesine araştırmalara zemin hazırlayacak pek çok yeni soru da doğurmaktadır. İleride yapılacak çalışmalar, örneğin Türkiye'de uygulamaya konulan dijital korumacılık araçlarının (veri yerelleştirme zorunlulukları, sosyal medya yasaları, içerik denetim mekanizmaları vb.) etkinliğini değerlendirmeye yönelik ampirik araştırmalarla bu alanın işlevselliğini ölçebilir. Aynı şekilde, farklı sektörlerde (örneğin finans, sağlık, kamu yönetimi) büyük veri teknolojilerinin kullanım biçimlerinin karşılaştırmalı analizi, veri yönetiminin sektörler arası dinamiklerini anlamak açısından önemli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca, vatandaşların büyük veri uygulamalarına yönelik algıları, dijital haklara dair farkındalık düzeyleri ve bu politikalara verilen toplumsal tepkilerin araştırılması, veri yönetiminin sosyopolitik boyutlarını açığa çıkarabilir. Türkiye'nin dijitalleşme sürecinde kurumsal kapasite, etik düzenlemeler ve hukuki çerçevenin gelişimi gibi başlıklarda yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar, yalnızca ulusal bağlamı değil, dijital egemenlik ve veri adaleti gibi küresel kavramları da besleyerek akademik literatüre anlamlı katkılar sunabilir.

Kaynakça

- Aaronson, S. A. (2018). What are we talking about when we talk about digital protectionism? *World Trade Review*, 18(4), 1–37.
- Aksoy, A., & Türkölmez, O. (2020). Dijital çağa demokrasiyi çağırmak: Cambridge Analytica skandalı. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 3(1), 41–59.
- Dumbill, E. (2013). Making sense of big data. *Big Data*, 1(1), 1–3.
- Eker, M. (1993). *Çok taraflı ticaret sistemi, yeni korumacılık ve Türkiye* (Uzmanlık Tezi, DPT Yayın No: 2330-IPGM: 436). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Güzelsarı, S. (2007). *Küresel kapitalizm ve devletin dönüşümü: Türkiye'de mali idarede yeniden yapılanma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hadi, H. J., Shnain, A. H., Hadishaheed, S., & Ahmad, A. H. (2015). Big data and five V's characteristics. *International Journal of Advances in Electronics and Computer Science*, 2(1), 1–6.
- Kadioğlu, Z. K. (2019). Uluslararası iletişim düzeninde internet tabanlı küresel iletişim şirketleri. *Erciyes İletişim Dergisi, Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu Özel Sayısı*, 225–244.

- Köseoğlu, Ö., & Demirci, Y. (2017). Türkiye’de büyük veri ve veri madenciliğine ilişkin politika ve stratejiler: Ulusal politika belgelerinin içerik analizi. *SDÜ İİBF Dergisi*, 22(Kayfor15 Özel Sayı), 2223–2239.
- Lu, J., & Liu, X. (2018). The nation-state in the digital age: A contextual analysis in 33 countries. *International Journal of Communication*, 12, 110–130.
- Maciejewski, M. (2017). To do more, better, faster and more cheaply: Using big data in public administration. *International Review of Administrative Sciences*, 83(1S), 120–135.
- Mayer-Schönberger, V., & Cukier, K. (2013). *Big data: A revolution that will transform how we live, work, and think*. Houghton Mifflin Harcourt. <https://books.google.com.tr/books?id=uy4lh-WEhhIC>
- Micklitz, H.-W. (2025). Platform regulation in the European Union: Between competition law and fundamental rights. *Journal of European Consumer and Market Law*, 14(1), 12–24.
- Miçoğulları, Ü. S. (2018). Yeni ekonomide dijital emek. *International Journal of Labour Life and Social Policy*, 1, 5–17.
- Okuyucu, A. (2020). Büyük veri ve kamu politikaları. M. Yıldız & C. Babaoğlu (Eds.), *Teknoloji ve Kamu Politikaları* (s. 25–44). Gazi Kitabevi.
- Rodrik, D. (2008). *One economics, many recipes: Globalization, institutions, and economic growth*. Princeton University Press.
- Roubini, N. (2018, Temmuz). Trump may kill the global recovery. *Project Syndicate*. <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-trade-war-and-the-global-economy-by-nouriel-roubini-2018-07?barrier=accesspaylog> (Erişim tarihi: 14.10.2018)
- Stobierski, T. (2020, Kasım). What are network effects? *Harvard Business School Online*. <https://online.hbs.edu/blog/post/what-are-network-effects> (Erişim tarihi: 30.06.2024)
- Tamer, H. Y., & Övgün, B. (2020). Yapay zeka bağlamında Dijital Dönüşüm Ofisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(2), 775–803.
- Törenli, N. (2005). Türkiye’de telefon haberleşmesi alanında yaşanan dönüşüm: Neo liberal politikalar eşliğinde ulus devletin elinden alınan politika araçları. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 8(1), 11–40.
- Yalçıntaş, A., & Alizadeh, N. (2020). Digital protectionism and national planning in the age of the internet: The case of Iran. *Journal of Institutional Economics*, 16, 519–536.
- Yüksel, U., & Yalçıntaş, A. (2020). Büyük veri çağında uluslararası politik ekonomi: ABD ve Çin’de dijital korumacılık. *Historia 1923*, 7(Kış), 76–93.

İnternet Kaynakları

- Amerika’nın Sesi. (2019, Mart). AB’den Google’a üçüncü ceza. <https://www.amerikaninsesi.com/a/abden-googlea-ucuncu-ceza/4839432.html> (Erişim tarihi: 28.02.2020)
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2019). BTK Faaliyet Raporu. <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/faaliyet-raporlari/2019-genel-faaliyetraporu.pdf> (Erişim tarihi: 28.02.2020)
- Dijital Dönüşüm Ofisi. (2020). Projeler. <https://cbddo.gov.tr/projeler/#3173> (Erişim tarihi: 29.03.2020)
- European Commission. (2022). Digital Services Act (DSA). https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act-ensuring-safe-and-accountable-online-environment_en (Erişim tarihi: 29.10.2022)
- European Commission. (2022). Digital Markets Act (DMA). https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-markets-act-ensuring-fair-and-open-digital-markets_en (Erişim tarihi: 29.10.2022)
- Government of India. (2013). National Cyber Security Policy. https://www.meity.gov.in/writereaddata/files/National_cyber_security_policy-2013%281%29.pdf (Erişim tarihi: 23.06.2025)
- Government of India. (2023). Digital Personal Data Protection Act, 2023. <https://prsindia.org/billtrack/digital-personal-data-protection-bill-2023> (Erişim tarihi: 23.06.2025)
- Hürriyet. (2017, Haziran). Merkel Trump’ı eleştirdi. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/merkel-trumpi-elistirdi-40504343> (Erişim tarihi: 29.10.2022)
- Forex. (2023). Dünyanın en değerli şirketleri. <https://tr.fxssi.com/dunyanin-en-degerli-sirketleri> (Erişim tarihi 29.05.2023)
- Freedom House. (2023). Turkey: Freedom in the world. <https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-world/2020> (Erişim tarihi: 29.05.2023)
- İktisat Sözlüğü. (2023). Korumacılık. <https://www.iktisatsozlugu.com/tr/nedir/korumacilik/3083> (Erişim tarihi: 29.05.2023)

- Manyika, J., & Chui, M. (2011). Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity. <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/big-data-the-next-frontier-for-innovation#> (Erişim tarihi: 29.05.2023)
- National People's Congress of China. (2021). Personal Information Protection Law. <https://www.chinalawtranslate.com/en/pipl/> (Erişim tarihi: 23.06.2025)
- National People's Congress of China. (2021). Data Security Law. <https://www.chinalawtranslate.com/en/data-security-law/> (Erişim tarihi: 23.06.2025)
- Resmî Yayın. (2015). 2015–2018 Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı. http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/uqSFE+2015-2018_Bilgi_Toplumu_Stratejisi_ve_Eylem_Planı.pdf (Erişim tarihi: 29.05.2023)
- Resmî Yayın. (2016). 2016–2019 Ulusal E-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı. <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/Swkoy+2016-2019-Ulusal-e-Devlet-Stratejisi-ve-Eylem-Planı.pdf> (Erişim tarihi: 29.05.2023)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2013). Onuncu Kalkınma Planı 2014–2018. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf> (Erişim tarihi: 29.05.2023)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). 2019–2023 On Birinci Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf (Erişim tarihi: 29.05.2023)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2024). 2024–2028 On İkinci Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/11/On-Ikinci-Kalkinma-Planı_2024-2028_17112023.pdf (Erişim tarihi: 30.06.2024)
- Sputnik News. (2020, Kasım). Rekabet Kurulu'ndan Google'a 197 milyon lira ceza. <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202011131043218870--rekabet-kurulundan-googlea-197-milyon-lira-ceza/> (Erişim tarihi: 30.06.2024)
- The Economist. (2017, Mayıs). The world's most valuable resource is no longer oil, but data. <https://www.economist.com/leaders/2017/05/06/the-worlds-most-valuable-resource-is-no-longer-oil-but-data> (Erişim tarihi: 30.06.2024)
- Yerlikaya, T. (2020, Aralık). Dijital egemenlik ya da dijital faşizm. <https://www.setav.org/dijital-egemenlik-ya-da-dijital-fasizm/> (Erişim tarihi: 30.06.2024)